

Suomalainen 'Staatsräson' yöpäiväkirjana

Paasikiven muistiinpanojen lukutavoista ja valtio-opillisesta relevanssista

KARI PAAKKUNAINEN

»Historian tutkimuksessa on moraalit, varsinkin nykyisten käsitysten mukainen, poissuljettava. Historioitsijat näkevät ilmiöt ja tapahtumat vähemmän — kenties liiankin vähän — oikeuden ja oikeudenmukaisuuden kannalta, he ajattelevat ne sellaisina kuin niiden kulku on ollut, »wie es gewesen ist«, kuten von Ranke sanoi. Oikeuden ja moraalin kannalta arvostellen, niinkuin me ne käsitämme, historia on murheellinen, vieläpä hirvittävä näytelmä. »Traagilliselta vaikuttaa vastakohta todellisuuden ja ihanteen välillä. . . Traagillinen on historian luonne», sanoo saksalainen historioitsija Friedrich Meinecke.» (Paasikivi 1957, 39).

Juho Kusti Paasikiven päiväkirjojen (1944—56) julkaiseminen 1980-luvun puolivälissä sopi monelle. Kustantaja oli kiitollinen joululahjatarinan poikkeuksellisesta liikkumisesta. Kuluttajat ihastelivat uutta ja arvokasta huonekaluaan. Julkinen sana tyydyttyi kansallisarvokkuuksistaan. Ja monenlaiset intressit pääsivät kopeloimaan maan entisen presidentin kirjaamaa ja muokkaamaa tekstiä — prosessi, joka aina seuraa kansallisen keskusteludemokratian laajentumista. Päiväkirjojen harvinaisen vahva ja monitasoinen läpimurto julkisuudessa sekä samanaikainen Paasikiven ja Kekkonen-arkistojen suojelu viestivät myös kansallisen historian lukutapojen ongelmista — mitä ja miten luetaan ja ketkä saavat lukea valtion johdon ja rakentamisen olennaisia lähteitä.

Nähtävästi 1980-luvun poliittikolaji haluaisi uskoa maan etatistisen ulkopoliittikan epähistorialliseen idylliin ja sen positivisrationaalisiin legitimaatiotapoihin. Toisaalta vahvistuva postmodernismi kertoo eri tavoin kansallisten tarinoiden kadonneen. Mutta silti kansa lukee paasikiveään. Mikä tässä lukuinnossa on rakkautta ja paluuta historian myytteihin? Ja mikä vähintäänkin alitajuista Suomen 1980-luvun ulkopoliittikan

premissien tulkintahalua — ulkopoliittisen etatistisen purkamisen ja poliittisen kultivoitumisen hengessä?

Hyvin dogmaattisilta ja ohuilta tuntuvat niiden keskeisten poliittikkojen argumentit, joiden mukaan »uuteen ulkopoliittikkaan» perustuva kuva Paasikivestä olisi oikeampi kuin hänen omista keskeisistä dokumenteistaan muodostuva tulkintaperusta (ks. erit. Sorsa 1985). Tai ulkoministeri Väyrysen selväsanaannainen tunnustus: historiatieteen tulee perustua kansalliseen etuun ja hän on yksi niistä, jotka tietävät, mitä valtion etu tarkoittaa.

Jokaisen maan ulkopoliittikalla on myyttinen ja ideologinen luonteensa, jolla siitä »kitataan» kansalle ja sen historialle sopiva »inhimillinen painos». Suomessa tämä legitimaatio nojaa Paasikiven ja Kekkonen-nimiin — personoituun kansallisomaisuuteen, jossa ei aina tiedä, mikä on persoonallisen ja kansallisen suhde. Olennaista on kuitenkin se, että parivaljakon takaa pitäisi löytyä se tietoperusta, poliittisen ja historiallisen päättelyn logiikka, joka on ollut kansalle siunaukseksi. Mutta juuri parivaljakon jättämiä alkuperäislähteitä on haluttu salata. Eivätkä poliitikot kykene dialogiin tutkijoiden kanssa, jotka eivät edes vaadi muuta kuin »vastuullisten» ja »ammattitaitoisten» (oman etatistisen tutkijaetiikkansa osoittaneiden?) tutkijoiden apajallepääsyä presidenttien arkistoihin, historiatiedeytintuution kohteen legitimiä siirtämistä toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan.

Silti valtioneuvosto (1984) pidensi salaisten arkistojen kiinnipitoaikaan samoihin aikoihin kun Paasikiven arkisto tuli julkisuuteen. Ulkopoliittikan myyttiin näyttää liittyvän valtion ylimmän johdon ja hovihistorian yksipuolinen lähteiden käyttö- ja tulkintaprivilegio. Kuitenkin tärkeämpää kuin konkreettiset lähteet sinänsä, on histo-

rian kokonaistulkinta, lukutapa. Suomalaiselle myytille on kuitenkin laajemminkin ominaista se, että ulkopoliittisten subjektien ja uusintajien hallussa on kerrottu/annettu ymmärtää olevan olennaista salattua tietoa, valtioviisauden välttämättömiä avuja. Eivätkö ainakin vanhat eurooppalaiset kansallisvaltiomyytit eroa tästä siinä, että niiden mukaan valtiokeisarit oli erotettu valtan-
sa myyttisestä lähteestä kuten jumalasta tai ideologiasta?

Eikä Suuren Linjan Suurista Miehistä voi luopua?

Jonkinlaisesta ongelman ajankohtaisuudesta ja/tai tiedonpoliittisesta antietatismista pienemässä mittakaavassa kertoo myös se, että maan keskeisten oppositiopuolueiden lehdet (Uusi Suomi ja Kansan Uutiset) sekä Suomen Kuvalehti ovat eri äänenpainoin päätyneet kritisoidaan maan hallitusta arkistosalailusta. Samalla polemiikki on sisältänyt muitakin poliittisen kulttuurin kultivoitumisen merkkejä. Poliitiikan lähteiden pohdinta on parhaimmillaan johtanut aloitettiin jonkinlaisesta demokraattisemmasta dokumenttien tuottamisen politiikasta, lähdepolitiikasta. Esimerkiksi päätoimittaja Kauppila on patistanut myös arkielämän poliittisia subjekteja/objekteja säilyttämään ja kirjoittamaan päiväkirjojaan. Aika harvat Paasikiven muistiinpanojen tulkitsijat osoittavat tällaista etäännyttä kansallisesta Suurmieshistoriasta tai ajatukselta, että merkittävä poliittinen synteesi voi vain suhteellisesti toteutua yhden miehen päässä. Huippuunsa tällainen suurmieshistoria viedään, jos annetaan Paasikiven itsensä päiväkirjoillaan kirjoittaa Suomen historia tai ainakin korjata sitä, luetaan häntä ylhäältä annettuna.

Erityisen problemaattiseen valoon tällainen etatistis-personalistinen (ulko)poliittisen kulttuurin mieltämistapa joutuu silloin kun yritetään ymmärtää 1970- ja 1980-luvun nuoria. Vallankin kriittinen ja postmoderni teoria ovat eri tavoin toistelleet etatististen ja koko kansallisvaltion liittyvien kollektiivisten arvoperustojen katoamista. Uudenlaiset kansainväliset tietokulttuurit ja julkisuusmuodot rikkovat 'kansallista'. Esimerkiksi uusi eurooppalainen rauhanliike kantaa tietoisesti sisässään internationalistista antietatismia.

Ehkä uudempi suomalainen valtio-oppi on oivaltanut nämä kehityspiirteet, muttei samaa voi sanoa historioitsijoista. He ovat kyllä tivanneet maan poliittiselta johdolta historiallista itseymmärrystä — mutta jääneet tämän kysymyksen vangiksi uskoen 1980-luvun (negatiivisten) utopioiden saavan traditionalistiset ratkaisunsa. Toiseksi, monet maan historioitsijat ovat — sekä hyvässä että pahassa — palanneet 1970-luvun sosiologismiin, rakennehistorian ja »edistys»-orientoituneen historiatulkinnan boomin jälkeen takaisin Suomen kansallisen itsenäisyyden rakentamisen perspektiiviin. Tällöin kansallisesta välttämättömyydestä tulee tautologia, jossa Suomen poliittisen johdon parhaimmat voimat ovat taitavasti oivaltaneet ja välttäneet 1930-luvun mannermaisen ja 1940-luvun itä-eurooppalaisen totalitarismin. Tämä perspektiivi on varmaankin jollain tasolla hedelmällinen, mutta samalla vaarallinen. Se saattaa johtaa epähistoriallisuusiin pitäessään sisällään nykypäivään asti ulottuvan historiallisen jatkuvuuden. Esimerkkeinä tästä orientaatiosta voisi pitää viime aikoina ilmestyneitä historian väitöskirjoja — joita on vaikea kuvitella 1970-luvulle ja joissa lähdemateriaali voi perustua esimerkiksi valtion suojaamisorganisaatioiden (Etsivä Keskuspoliisi) keräämään empiriaan.

Kirja ei ole Paasikiven uniikki päiväkirja

Paasikiven tekstien julkaisemisen jälkeen ovat maan keskeiset poliittiset historian edustajat käyneet omalla lähdepoliittisella slangillaan polemiikin, joka on täsmentänyt Paasikiven tiiliskiven statusta ja sen kirjoittamisen historiaa. Sitten on selvinnyt, että Paasikivi työsti 1950-luvulla (myös) toisen maailmansodan jälkeisiä muistiinpanojaan ja valmisteli niiden julkaisua. Näin ollen on melko lailla varmaa, että Paasikivi joutui jättämään voimiansa heikentyessä — päivätyt merkintänsä julkisuuteen ilman niiden jatkotyöstämistä aiotulla tavalla. Tämä aie olisi merkinnyt mitä todennäköisimmin aineiston kehittelyä ja tulkintaa kuuluisien 1950-luvulla ilmestyneiden Paasikiven sortovuosisuostelmien filosofis-yleistävään suuntaan.

Toinen erittäin tärkeä — ja kansalliskaupallisessa julkaisuuhumassa unohtunut — täsmennys on lähdepolemiikissa ollut se, että 1950-

luvulla Paasikivi itse ja hänelle läheiset avustajat valikoivat ja muokkasivat arkistoituja päivittäisiä merkintöjä ja pohdiskeluja — jälkikäteisviisaudella, joka seuraa vuosien etäisyydestä itse merkintöjen tekemiseen. Tämä valikointi ja muokkaus on varmentunut Paasikiven julkaisujen päiväkirjojen, aiempien tietojen ja hänen arkistonsa vertailun kautta. Olennaisia aukkoja julkaistuissa merkinnöissä on esimerkiksi Pariisin rauhansopimuksen solmimisprosessissa, YYA:n valmistelun taustassa sekä vallankaappausuhujen osalta. Eikä tällä hetkelläkään ole kenellekään selvää, minkälaisessa täsmällisessä prosessissa — joka nähtävästi on kuitenkin ollut Paasikiven itsensä tiedossa ja hallinnassa — julkaistut merkinnät on valikoitu ja toimitettu.

Julkaistujen päiväkirjojen merkitystä eksaktina lähteenä tulee siis relativisoida. Mutta toisaalta olisin valmis pitämään niitä arvokkaampina kuin vain yhtenä keskeisenä avaimena Paasikiven lähes 42 hyllymetriä käsittävään henkilökoh-taiseen ja moniaineiseen arkistoon (Valtionarkisto). Samalla on tietenkin selvästi nähtävä se, että merkintöjen lukeminen itsenäisenä ajankuvana on paljossa kyseenalaista — vaikeaa, kuten kaikkien yhdenmiehentilistysten, aina. Luke-minen jää nytkin lukijan arvojen ja yleissivistyksen varaan: miten lukea poliittisen kulttuurin muutoksen langat Paasikiven subjektiviteetissa? Alkuperäislähteistä kiinnostunut lukija voi joiltakin osin täydentää aineistoaan ja käsitystään entisen presidentin arkistossa ja kirjastossa, esimerkiksi hänen seuraamastaan lehdistöstä. Paasikiven kommentit täyttävät kaikkea tätä aineis-toa.

Nyttemmin julkaistuissa päiväkirjoissa jälkipolville 1950-luvulla konstruoitu kuva presiden-tin poliittisesta subjektiviteetista ei ole alkuperäin monilla muillakaan tasoilla. Kuten sortovuosi-muistelussakin näissä tuoreimpien aikojen kuvauksissa ja »reflektioissa» on mukana jälkiviisau-den taso. Tämä liittyy eräiltä osin myös siihen, että Paasikivi luotti vain harvoihin aikalai-siinsa — »sellaisia ovat ihmiset» — pessimismi toistuu Paasikivellä eri poliittisten kohorttien suhteen. Paasikiven tulevaisuudelle kirjoittami-sella oli myös esimerkinsä. Hän tunsi hyvin esi-merkiksi Yrjö-Koskisen 1900-luvun alun julkai-semattomien (salaisten) kirjoitusten merkityksen Suomen itsenäisyyspolitiikalle.

Toisaalta kyse ei ole mistä tahansa jälkiviisau-telusta. Ei ollut sattuma, että juuri Paasikivi tois-teli »poliittisen vastuun ja moraalisen totuuden taakan raskautta» näiden lysähtäessä valtiomie-hen harteille. Bismarckilaisen »valtiomies laivuri-na» -ajatuksen mukaisesti Paasikivi koki 'itse' parhaimmin ja nopeimmin löytävänsä tyvenen suomalaisessa aallokossa — eikä kansan popu-laarin mielipiteen tullut tätä etsintää häiritä. Nyt julkaistut tekstit osoittavat kuitenkin samalla, että sodanjälkeisten poliittisten ratkaisujen po-pularisointi oli Paasikivelle jatkuva ongelma.

Tulevaisuuden politiikkaan liittyvä tarkoitus näyttäytyy Paasikiven tiiliskiven sivuilla myös siinä, että hän on niitä rakentaessaan melko kar-keasti erottanut yksityisen (perheen, intimitteen, porvarillisen 'yksityisen') ja julkisen minänsä — tai tarkemmin sanoen, halunnut ne erottaa. Toi-saalta esimerkiksi Paasikiven machiavellistisen poliitikonkuvan uskonnollisuus ja historianfilo-sofiassa joissain yhteyksissä vilahteleva »kaitsel-mus» ei esiinny tai selitä itseään merkinnöissä. Mistään rehellisestä yöpäiväkirjasta ei siis tässä mielessä ole kyse — valtiomiehen poliittis-sosiaa-linen paini ei näyttäydy kaikessa ristiriitaisuudes-saan. Ihmisen kokonaispersoonallisuuden kan-nalta paasikiviläinen päiväkirjaraportointi on yhtä lailla poliittisesti valmiiksi kultivoitua ja skitsofreenista kuin politiikka yleensä.

Asuiko Herra 'Staatsräson' valtiofilosofin kirjoituskamarissa?

Paasikiven merkintöjen täsmällisempää kirjoitus-motivaatiota onkin etsittävä muualta. Tällöin tu-lee pohtia hänen arkistomerkintöjensä yleisem-pää asemaa poliittisena muistina ja oppimispro-cessina — Paasikivelle jatkuvasti ominaisena kuuntelemis- ja pohdintatraditiona: »... fundee-rasin taas viime yönä tämän pienen kansan koh-taloa» (1918). Anders Huldén on löytänyt tämän valtionpäämiehen arkistosta vuodelta 1918 palan wc-paperia — mikä ei suinkaan kirjoituspaperi-na ollut ainutlaatuinen, jossa vahvasti alleviiva-tun »Staatsräson»-otsikon alla oli vaikeaselkoista pikakirjoitusta. Esimerkki viittaa paasikiviläiseen muistiinmerkintätapaan eräänlaisena »fundee-rausaineistona», jonka tuottamisesta Paasikivi piti aina tiukasti kiinni ajasta ja paikasta piittaamatta, toalettipaperista omakohtaisiin ja tarkkoi-

hin kokous- ja tapaamispöytäkirjoihin (vrt. Hul-dén 1986).

Mutta mukana kirjoitustilanteessa ei ole vain itsetunnon kultivoitunut ja herkkä »minun tapaiseni mies». Paasikiven historianfilosofiaa jonkin verran tuntien voi hyvinkin kuvitella Her-ra 'Staatsräsonin' asuneen jatkuvasti Paasikiven kirjoituskamarissa — päiväkirjojenkin aina silloin tällöin nimettynä keskustelukumppanina, saksalaisen historianfilosofian edustajana. Tätä jatkuvuutta osoittaa osaltaan myös se, että kun toinen maailmansota nosti päiväkirjan pohtivan, lukevan ja kirjoittavan subjektin maan valtion-edun autoritaariseksi tulkiksi, »hongaksi» (Yr-jö Leino), ei Paasikiven dialogisuhde vanhaan filosofiaan olennaisesti muuttunut. Mutta ehkä tämäkään ei riitä Paasikiven tavoitteiden ymmärtämiseksi.

Tuntuu siltä, että muistiinpanojensa tulkinnan ja »reflektoidensa» hetkillä hän halusi uskoa, että tekstit tulevaisuudessa nousevat ja liudentuvat kansalliseen historiankirjoitukseen ja -filosofiaan. Poliittiset tilanteet, kokemukset ja niiden tulkinta sekä erilaiset maailmanpolitiikkaa jäsentävät lähdemateriaalit olivat päiväkirjojen konkreetti aines ja todellisuus — joihin Paasikivi halusi vaikuttaa ja joita hän halusi tulkita oman realisminsa ja historianfilosofiansa perustalla, Meinecken, Bismarckin ja Machiavellin ajatuksia kehitellen. Päiväkirjat tavallaan todentavat tämän intellektuaalisen jäsentämishalun kokonaisvaltaisuuden ja totisuuden.

Hänen jäämistönsä tuntijat ovat myös huomauttaneet muistelmaintressin läpäisseen »punaisena lankana» hänen arkistonsa. Samaan Historian tuottamisen suureen intressiin liittyi myös Paasikiven sortovuosimuistelmien rakentaminen tieteellisten selvitysten ja kritiikin varaan. Samoin tulee muistaa, että Paasikivi otti viimeiselle sairaalamatkalleen mukaansa vuoden 1918 muistiinpanomerkintöjään jatkotyöstämistä varten. Asiasta viestii myös Paasikiven nuoruudenvälinaut: siirtyminen juristista oikeushistorian kautta historialliseksi pohdiskelijaksi. Modernin »talous, politiikka, ideologia» -kolminaisuuden tilalla oli Paasikiven maailmankuvan jäsennysperustana »politiikka, historia, talouselämä». Päiväkirjat todistelevat myös Paasikiven maailmankuvan kosmopoliittisuutta ja historianfilosofian sitkeää harrastusta, minkä rinnalla esimerkiksi

Kekkonen myöhemmät poliittisten ratkaisujen loogikat alkavat tuntua kansallis-pragmaattisilta.

Politiikan »punktit»

Paasikiven »fundeeraustyylin» intensiivisyydestä kertoo myös hänen kehittämänsä pikakirjoitustapa. Hän oli opetellut sen jo teini-ikäisenä ja se hiotui pian itsenäiseksi järjestelmäkseen. Paasikivi ehtikin »krumeluureillaan» kirjaamaan monia relevantteja tapahtumia ja keskusteluja — varsinkin Paasikiven arkisto muodostaa ahkeran kuuntelijan laajan ja useissa suhteissa valmiin historiallisen dokumenttiaineiston. Tietenkään Paasikiven päiväkirjat eivät tapahtumien kirjauksenkaan tasolla ole sattumanvaraisia, vaikka jotkut assosiativiset kirjauskulut tähän viittaavatkin. Olennaista tässä on nähdä se, että Paasikivi päiväkirjoissaankin vierasti poliittisia rutiineja jopa niin, että hän joissain kohdin antaa ymmärtää paenneensa hallituksen toimintaa päiväkirjojen merkintöjen ja aineksen, todellisen politiikan, pariin.

Samoin päiväkirja-aines hienosti osoittaa paasikiviläisen poliittisen tajun — erilaisten poliittisten tapahtumien, henkilöiden ja tietolähteiden aikalaisrelevanssin. Eikä suinkaan ole kyse ulkopuolisesta, tilanteiden logiikan tai ilmassa olleiden ajatusten suorasta paperillekopiointista tai omaksumisesta — vaikka Paasikiven onkin kerrottu toistelleen lähipiirinsä mielipiteitä aina muutamia päiviä niiden kuulemisen jälkeen. Vallittujen dokumenttien relevanssi löytyy pikeminkin niiden ajankohtaisesta kaukupohjasta, poliittisen liikkumavaran etsinnästä, ongelmien kartoituksesta. Ääneenajattelijana Paasikivi tavaltaan keitti »poliittista puuroa», maisteli sitä ja kun keitos oli valmis, hän kirjoitti kuulut »punktinsa», preferenssilistan poliittisista ohjelmakohdista. Nämä ovatkin — vaikka niitä olisi jälkikäteen siivottukin — loistavaa ainesta sodanjälkeisen hegemonisen politiikan tutkijoille. Punktit eivät nousseet useinkaan hallituksen kalenteista, vaan Paasikiven omista aivoituksista.

Sodanjälkeisen presidentin tekstit todistelevat myös sitä, että hänen kansalle suuntaamansa puheet ja niiden pedagogisina pidetyt toistot ovat liittyneet hänen jatkuvaan pohdiskeluunsa erilaisen dikotomioiden parissa: idealismin ja realismin tai oikeuden ja voimapolitiikan. Toisaalta,

Paasikivi ei alunperinkään sitonut uusia ulkopoliittikan peruspunktejaan mihinkään ohimenevään suhdanteeseen — vaikka tällainen ajatus monien mielessä kangastelikin, päiväkirjankin mukaan.

Punktpreferensseistä voi suoraan lukea esimerkiksi sen, että Paasikivi ei kokenut Lapin sodan johtoa henkilökohtaisesti juurikaan tärkeäksi — se oli »muille luovutettava» tehtävä. Tai toiseksi, Paasikivi oli esimerkiksi yllättävän monipuolisesti kiinnostunut suomalaisen porvarillisen itsetunnon jatkuvuudesta ja halusi rajoittaa sodanjälkeisiä syllisyydentuntoja. Hän halusi olla mukana turvaamassa kulttuuritietoisuutta, jossa talvisodan syitä ei unohdeta ja oli koko ajan varpailaan sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Toisen jännittävän ja relevantin tason päiväkirjan lukija löytää miettiessään, mistä Paasikivi vaikenee. Mitkä aikanaan poliittisina haasteina koetut asiat eivät saa punktin hahmoa, tai, mitä ei kohdata paasikiviläisellä (ja normaalideskriptiosta erovalta) tavalla, »reflektiolla»?

Paasikiven jyrisevä subjektiviteetti — poliittisen tuskan ja muutosvälttämättömyyden synteesi?

Päiväkirjan erilaisista lukutavoista löytyy tietenkin syvällisempiäkin ulottuvuuksia, jotka tarkentavat kuvaa valtiomies Paasikiven tarkoituksista (finalismista) ja tähän sisältyvästä itsereflektiosta. Mitkä olivatkaan Paasikiven valtiomiesmyytin aktiiviset osat? Rationaali ja laaja-alainen maailmantapahtumien seuranta ja rutiinipositivisten politiikkamuodon kritiikki sai rinnalleen historianfilosofisen ja valtiollisen kylmäpäisyyden. Toisaalta, itsetarkkailussaan Paasikivi lunasteli omaa valtiomiehisyyttään tunnistamalla ja tunnustamalla monien tekojensa moraalittomat ulottuvuudet suhteessa vallitsevaan legalismiin ja konservatiivisiin legitimaatiotapoihin. Tämä sai kyynisiä ja jopa itseinhon muotoja. Usein hän tokaisikin päiväkirjalleen epäilyn, voisiko »tällaisen moraalin» mies toimia menestyksellisesti valtiollisessa johdossa? Näiden ajatuskulkujen kirjaaminen juuri päiväkirjaan — eikä esimerkiksi jonkun tieteellisen artikkelin rivien väliin — oli osaltaan osoitus sodanjälkeisten vuosien politiikan depressiivisestä sosiaalipsykologiasta.

Päiväkirja todistelee monin tavoin ja episo-

dein, kuinka Paasikivikin osaltaan oli tämän sosiaalis-psykkisen itsetunto-ongelman sisällä, jopa vankina, paremminkin kuin kirjansa lukeeena psykiatrina tai sosiologina. Tämä näyttäytyi (ehkä) myös paasikiviläisessä jäärapäisyydessä, jonkinlaisessa jyrisevässä subjektiviteetissa. Päiväkirjojen »hirmuisissa» ja äärihenkilökohtaisissa tilityksissä sekä maailmankommunismen moni-ilmeisessä epäilyssä muotonsa tavoittava ja kansan tuntema luonteenpiirre tavallaan yhdisti poliittisesti koetun tuskan ja muutosvälttämättömyyden.

Tässä ripissä, tyylissä ja Paasikiven olemuksessa laajemminkin oli vähän — jos lainkaan — uuden suomalaisuuden luoja ja synnyttäjää, suurta toivoa. Konservatiivi Paasikiveltä ei voinut tietenkään muuta odottaakaan — mutta poliittisen historian kannalta tulee kysyä, muuttiko paasikiviläisyyden symboloima ja ulkopoliittikkaan sidoksissa oleva kausi sodan jälkeen sitenkään niin paljon ja dramaattisesti suomalaista poliittista perinnettä kuin on usein uskoteltu. Oliko sittenkin niin yksinkertaisesti, että Paasikiven historiallisuus ja oikeuskäsitys — kaiketta taloudellis-poliittisesta materialismistaan huolimatta — oli raskaskonservatiivisuutta, joka ei taipunut minkäänlaisiin poliittisiin katharsiksiin, demokratian laadullisiin muutoksiin? Kuten Aarno Aitamurto kirjoittaa päiväkirjoista: »Sanonta, että ideologisissa asioissa ei ole kompromisseja, sopii hyvin Juho Kusti Paasikiveen» (Aitamurto 1986). Usko Paasikiven aikaansaamaan poliittiseen muutokseen on mahdollista vain, jos uskotaan, että sodanjälkeisessä suhdanteessa Suomella yleensä oli tilaa yhtään mihinkään, edes »välttelyyn».

Poliittis-toiminnalliseen liikkumavaraan ja siihen kytkeytyviin erehtymismahdollisuuksiin viittaavat kuitenkin monet seikat. Ehkä kaikkein eniten se, mitä myös päiväkirjat harvinaisen autentisesti ja realistisesti dramatisoivat, että Paasikivelläkin oli mahdollisuus ja perusteensa olla mukana yllättävän irrationalistisessa »vaaran voimien» spekulatiivisessa ja esiinmanaamisessa. Toisaalta tällainen viidensien kolonnien, qvislingiläisyyden, etsintä, oli olennainen osa koko eurooppalaista vastakkainasettelua. Nyt julkaistut muistiinpanot eivät ratkaise kiistelyä »vaaran vuosista», mutta ne osoittavat kiinnostavasti sen syvyyden, jolla paasikiviläinen Suomikin oli tässä

ideologisessa jakosodassa mukana.

Ehkä Paasikiven tiiliskivi ei olekaan yöpäiväkirja eksaktissa valtionjohtajan privaatin ja julkisen dialektiikan mielessä, vaan kansallisen historian suhteen. Muistiinpanot kertovat vuosista, jolloin maailmanjaon logiikka ja ideologiset leimakerveet tunkeutuivat myös Suomeen. Kansallisvaltiolegalismin idyllin hajoaminen merkitsi toisaalta sopeutumista uuteen suurvaltapolitiikkaan, toisaalta perustaa nykyiselle poliittiselle kulttuurille. Paasikiven päiväkirjoja voidaan pitää tämän kamppailun (kasvun) yöpäiväkirjana. Kuten Kalevi Sorsa kirjoittaa päiväkirjojen sanomasta: »Paasikiven päiväkirjojen dramatiikka ei olekaan asioissa, vaan asenteissa» (Sorsa 1985). Sorsan valtioviisaus on kuitenkin tulkittavissa niin, ettei tätä 'asenteellista' tulisi turhaan pitää esillä, vaan tulisi tyytyä Paasikiven pystytämiin ulkopoliittisiin rakenteisiin.

»Uusdemokraatit» — suomalainen paha ja venäläisyyden jatke?

Paasikiven tapa olla mukana ideologisen sodan spekulatioissa liittyi hänen jatkuvaan maailmankommunismiin ja sen johtajien voimakkaaseen ja katkeransävvyiseen arvosteluun. Tästä arvostelusta saivat osansa myös oman maan »uusdemokraatit». Kun Paasikivi pääsi »auttavasti jyvälle» uudenlaisen ulkopoliittikan perusprinsiipeistä ja sai tässä apua monilta »uusdemokraateilta» hän pian, ehkä jo syksyllä 1945, kuitenkin käänsi perusepäluulonsa juuri näihin suomalaista kansandemokratiaa tavoitteleviin voimiin. Aiheensa tällä jyrkällä ja hyvin subjektiivisella kriitikillä oli niin kotikommunistien kuin neuvostoliittolaistenkin politiikassa. Mutta yllättävää oli Paasikivenkin mielenliikkeiden kategorisuus: hänelle ei ollut olemassa kuin yhdenlaisia vasemmistoradikaaleja — epäkansallisia, monet lähinnä »venäläisiä».

Krumeluuereissaan ja reflektioissaan hän ei tunnistanut lainkaan radikaalisosialistista »kansallista» linjaa tai vähintäänkin hän näki sen epärealistisena maailmanjaon polarisaatioissa. Paasikiven suomalaisessa poliittisessa maailmassa kommunistit olivat niitä, joiden premissit polarisaatio paljasti ulkomaisiksi. Tämä potentiaalinen vaara käy läpi Paasikiven päiväkirjan. Toisaalta tuntuu, että Paasikiven tapa kokeilla ja

tutkia tätä potentiaalia oli suhteellisen naiivia, liittyen esimerkiksi Yrjö Leinon tapaan arvostaa Suomen lippua. Toisaalta, hän ei selvästikään kyennyt tai halunnut ymmärtää kommunistien/kansandemokraattien toimintamotivaatiota ja -tavoitteita. Esimerkiksi, monien talous- ja sosiaalishistoriallisten reflektioiden joukosta ei löydy yhtään huomiota ensimmäisen tasavallan yksipuolisesta luokkadominaatiosta.

Näin ollen Suomen poliittisen elämän irrationalismi kumuloitui. Paasikivenkin harrastama epäily alkoi toteuttaa itseään, se muuttui poliittiseksi käytännöksi. »Vaaran vuodet» olivat vähintäänkin sosiaalis-psykologista todellisuutta. Kylmän sodan ideologinen hämärä esti Paasikiveäkin jatkamasta kotikommunistien integrointia positiivisin keinoin? Vai oliko, ja missä määrin, tämä epäluulojen kasaaminen harkittua hämäräpolitiikkaa? Tätä päiväkirjat eivät kiistä eivätkä vahvista. Toisaalta, suorastaan idylliseltä poliittiselta antisipaatiolta tuntuvat päiväkirjojen sivut, joilla Paasikivi ja Kekkonen toteavat kommunistien integroimisen jäävän maan tulevan poliittisen kulttuurin/hallitusvastuun varaan. Samalla Paasikivi kuitenkin rajaa kaukonäköisesti tällaisen politiikan: kommunisteja ei tullut päästää enää jatkossa (vuoden 1948 jälkeen) sisäministeriksi tai muiden strategisesti tärkeiden hallitussalkkujen kantajiksi. Samalla teksteistä voi huomata, kuinka suomalainen 'integroiva' valta on yksipuolisesti hallitusvaltaa.

Tavallaan Paasikivi — joka ei suinkaan salannut uuden ulkopoliittikan tuomaa auktoriteettiaan — halusi ymmärtää vain 'oman' historiallisesti harkitun tapansa ratkaista kriisi. Oppiin liittyi ajatus siitä, ettei ulkopoliittinen muutos saanut yhdistyä muiden yhteiskuntapoliittisten alueiden, kulttuurin, talouden ja politiikan mullistamiseen — kuten asia oli »uusdemokraattien» ajattelussa. Suhteellisen monet poliittiset aloitteet ja henkilöryhmät rajautuvatkin haihatteluna Paasikiven ohjelman ulkopuolelle, niin oikealla, vasemmalla kuin keskustassakin.

Paasikiven merkinnöissä eri tavalla ajattelevat henkilöt olivat usein »vähälähjaisia» typeryksiä, »kekkeleitä» tai »venäläisiä» ja he toimivat »ilman intelligenssiä». Ja voi »sancta simplicitas» jos joku ei mieltänyt uutta ulkopoliittikkaa — tällainen poliittinen yksilö ei ajatellut päällään vaan takapuolellaan. Toisaalta 'oikea' politiikka oli

rajautunut valtioviisaille (esimerkiksi E. A. Wuori, Fagerholm ja osaksi Kekkonen) ja vain aniharva talousmies tai diplomaatti saattoi suvereenisti — ilman ilkkurista paasikiviläistä attribuuttia — osallistua politikointiin. Tämä oli Paasikivestä luonnollista, kun suomalaiset olivat niin »vähälähjaista kansaa» poliittisessa kulttuurissaan . . . ja juuri oli saavutettu »naiivilla ja epärealistisella politiikalla» . . . »rekordi taitamattomassa ulkopoliitikassa». Samalla oli luonnollista — ainakin päiväkirjan assosiaatiologikalle — että Ukko-Paasikiven politiikalle ei maassa voinut olla vaihtoehtoja.

Paasikiven tulkinta kansallisesta liikkumavaraista osana uutta Euroopan poliittista karttaa oli se, että jos Suomessa oli olemassa jokin »kolmas linja», se oli laajassa mielessä paasikiviläinen ja voisi muodoltaan olla jonkinlaista Fagerholmin pohjoismaista »socialismia». Paasikivi onnistui pitämään kiinni omasta kansanvaltatulkinnasta aina niin, että poliittisen ja taloudellisen demokratian laajentamisyrietykset näyttivät ideologisesti vaarallisilta epävarmuustekijöiltä.

Päiväkirjat kertovat Paasikiven »karuista» kokemuksista — vahvoista, vakavista ja saatavilla oleviin informaatiolähteisiin perustuvista peloista — venäläisintressin osalta. Julkaistut tekstit osoittavat myös, että poliittisen ja sotilaallisen pohdinnan rinnalla oli myös taloudellinen. Paasikivi oli aika ajoin äärimmäisen huolestunut Neuvostoliiton halusta kontrolloida maan talouselämää. Mutta Paasikiven epäilyn logiikan rinnalla kulki myös toisenlainen ajatustapa, paasikiviläinen »toivo»: oliko sittenkin mahdollista konstruoida suomalaiset legitiimit valtiointressit yhteen neuvostoliittolaisten intressien kanssa?

Sisäisen ja ulkoisen politiikan moraalit

Ja ne olivat — mutta vasta monivaiheisen kansallisen painin jälkeen. Juuri tässä kansallisessa mittelössä Paasikivellä oli käsitteellisiä ja ideologisia vaikeuksia erottaa radikaalien aloitteissa toisistaan Paasikivelle jo sinällään 'riittämätön' ja vaarallinen idealismi ja neuvostoblokkiin harkitusti ankkuroitu taktinen ja poliittinen aloitteellisuus. Historiantutkimuksen ja valtio-opin kannalta kysymyksenasettelu on edelleen ajankohdainen. Tässä on huomattava monia seikkoja. Kriisi tosiaankin merkitsi epävarmuutta niin Neu-

vostoliiton kommunistisen puolueen, Suomen kommunistisen puolueen kuin Paasikiven kansallisten premissien mukaisessa politiikassa. Kaiken ollessa liikkeessä ei ollut myöskään mitään varmoja tietovirtoja. Lisäksi päiväkirjatkin vahvistavat kuvaa suomalaisista kommunisteista (heti sodan jälkeen) idealistisina ja suhteellisen satumanvaraisen politiikan edustajina — NKP:n ja Paasikiven kannalta katsoen. »Kylmä sota» jähmetti aloitteelliset kommunistit ja vasemmistodemokraatit kuitenkin melko pian — alkuepäilyjen jälkeen Komininformin poliittiseen ruotuun mukaanmenneet kommunistit veivät osaltaan perustaa vasemmistodemokraattien poliittisilta aloitteilta ja liikkeiltä — joilla olisi saattanut olla laaja-alaista kaikupohjaa niiden perustessa kommunisteja laajempaan kokemukseen maan poliittisesta järjestelmästä.

Mutta jälkiviisaasti voi kuitenkin arvioida, että »sisäinen dynamiikka» oli Suomessa mahdollista taltuttaa suhteellisen yksiviivaisesti. Paasikiven ja osaltaan hänen itseymmärryksellään ja diktaateillaan rakentuneen maan porvarillisen eliitin tapa rakentaa kansallista yhtenäisyyttä ei päiväkirjojenkaan mukaan nojautunut niinkään sosiaalisten voimien ja ongelmien tai vasemmistolaisen työväenliikkeen tuntemukseen. Sen sijaan porvarillisen Suomen säilyttämisen ja johtamisen periaatteet nojasivat Paasikiven ykköspuntiin, Neuvostoliiton turvallisuusintresseistä huolehtimiseen (ja tämän autorisointiin) ja sen rinnalla ajatukseen venäläisestä utiliteetista — taloudellisesta rationaliteetista, jonka mukaan sotakorvaustoimitukset ja kauppa Suomen kanssa olivat naapurille elintärkeitä. Ja tämä hyötyajatus ohitti neuvostoliittolaisintressin merkittävästi tukea vallankumouksellista muutosta Suomessa.

Paasikiven päiväkirjan referaatti Otto-Ville Kuusisen mielipiteistä kertoo enemmän kuin vanhan vallankumouksellisen vitsin: »Sanonut, että työläisten ei pitäisi hassutella palkankorotusten vaatimuksissa yms. Tuotanto on pantava käyntiin. Pääomaa pitää olla, on toisarvoinen kysymys, kuka sen omistaa. (Näin oli Kuusinen sanonut) Ei myöskään pidä puhua ja peuhata sosialisoinnista liian paljon. Jonkun vakuutuslaitoksen tai muun sellaisen voi sosialisoida. . . » (16. 10. 1945). Pankinjohtaja Paasikivi halusi ymmärtää tällaista kieltä.

Juuri tämäntyppisten oletusten — ja myös

hempien ohjelmallisempien premissien — varaan Paasikivikin rakensi meineckelaisen pohdiskelunsa eurooppalaisesta poliittisesta kontekstista ja suomalaisesta liikkumavarasta. Suomen oli rakennettava vähistä tarveaineistaan oma 'oikea' tai 'legitiimi' Staatsräsoninsa, valtointressinsä. Meinecken, Paasikiven inspiraatiolähteen, lähtökohtana oli juuri erottelu 'oikean' ja 'väärän' tai 'legitiimin' ja 'illegitiimin' valtioneidon välillä — ja ajatus valtioiden 'irrationaalista' taipumuksesta liioitella 'rationaalisesti' perusteltuja etujaan. Ehkä Paasikivi tuleekin intellektuaali- ja käsitehistoriallisesti sijoittaa 1800-luvulla nousseeseen reaalipolitiikan traditioon (eritoten von Rochau, v. Bismarck, v. Treitschke, Meinecke ja machiavellistinen traditio). Paasikivi kommentoi ja kehitti erityisesti Meinecken teoriaa Staatsräsonin muutoksesta, uskoen, että oli mahdollista kehittää 'ideaali' politiikka kutakin yksityistä kansallisvaltiota varten. (Meinecke 1924 ja Palonen 1985, s. 88—95).

Paasikiven maailmankuvan (välttämätön) tulkintayhteys eurooppalaiseen ja vanhasuomalaiseen realismiin auttaneen myös niitä monia päiväkirjojen lukijoita, jotka ovat etsineet sen sivuilta vahvistusta otaksumalle Paasikivestä miehenä, joka sisimmässään — toisin kuin julkisuudessa, määrätietoisesti tuomitsi suurvaltarationaalisuuden. Missä siis oli Paasikiven moraalit? Vaikka nyt julkaistuista muistiinpanoista voikin irrottaa täysin puhtaita reaalivalta-analyyssejä, ei niiden edessä tule sokeutua. Ehkä jopa päinvastoin. Suurvaltapolitiikan moraalittomuuden toistaminen osaltaan liittyi Paasikiven haluun itse irrottautua liiasta omakohtaisesta kansallisvaltioligitimaatiosta, joka oli sisäänrakennettuna koko poliittisessa kulttuurissa. Paasikiven esittämän kritiikin monesti kirjoittamattomat premissit, assosiativisen tekstin kulku suurvaltapolitiikan järjen epäilyn tahdissa sekä viitteet tiettyihin 1800-luvun realistisiin tulkintoihin osoittavat, että Paasikivi kuitenkin monissa suhteissa edusti 1800-luvun ajattelua, jossa tietty oikeusvaltioissa muotonsa saama moraalisuus oli eräänlainen kehityksen ehto. Kun elämä ei ollut Paasikivelle 'loogilinen' ja 'saumaton' ja kun oikeuttakin tuli ymmärtää ei-tahdonalaisista lähtökohdista, ei 1900-luvun historia suinkaan ollut mikään kultivoitumisen tai moraalisen edistyksen vuosisata tai kertomus, vaan paljossa irrationaali.

Mutta historian irrationaalisuudesta löytyi myös Paasikiven humanismin peruspunktit, joihin tukeutumalla saatettiin saavuttaa lähes ihmeitä. Kun »jumala oli varjellut» suomalaisia yli toisen maailmansodan, tuli vakavasti ja illuusiotomasti »varjella» (itse) tätä maata vast'edeskin. Paasikiven ajan suurvaltapolitiikan moraalittomuus ei merkinnyt sitä, ettei jostain »tuolta puolen» etiikkaa löydetäisi. Ehkä Paasikiven »tuo puoli» oli sitä paitsi enemmän sisäinen (niin kutsuttu isänmaanrakkaus) kuin ulkoisena subjektina ymmärretty jumala. Paasikivi ei missään julkisessa tekstissään yritä yksikäsitteisesti kuvata suhdettaan 'moraaliseen'. Hän myös yksipuolistaa Meinecken realismin ja 'moraalisen' suhteen problematisointia. Meinecke ei nimittäin halua kiertää teleologisen toiminnan ja moraalien välistä ristiriitaa, eikä 'Staatsräson' ole palautettavissa valtaan (Macht). Tietyissä mielessä 'valtionetu' välittää valtaa ja arvoja.

Intellektuaalihistoriallisesti selittyvät keskustelupiirit ja Paasikiven suhteellinen yksinäisyys

Myös julkaistut Paasikiven kirjaamat keskustelupöytäkirjat todistavat, kuinka realistisesti Paasikivi käytti yhtenä keskeisenä keskustelukumppaninaan, pohdiskelurefleksionaan, liberaalia oikeuspositivistia, K. J. Ståhlbergia, joka toisteli oikeusperusteisia kantojaan muun muassa vastustaessaan YYA-sopimuksen solmimista. Intellektuaalihistoriallisesti on kuitenkin olennaisempaa nähdä Paasikiven jatkuva »opponeeraus»-diskurssi Ståhlbergin ja hänen kaltaistensa joustavien legalistien kanssa. Paasikiven vanhasuomalainen tausta ja suhde perustuslaillisiin on tässä mielessä tuttu — päiväkirjoissaan hän palaa myöntäväisyysproblematiikkaan »keskustelussa» Danielsson-Kalmari -vinaan kanssa. Ståhlbergin erityismerkitys Paasikivelle selittyy kuitenkin myös yhteisen poliittisen kohortin kokemuksista, hän oli ainoa elävä mies, johon verrattuna Paasikivi koki tehneensä uransa ainoan poliittisen virheen kannattaessaan kuninkaan valintaa maahan. Olennaista Paasikiven intellektuaalihistoriassa ja poliittisessa kohortissa on myös se, että Paasikiven poliittinen harkinta ei missään vaiheessa rajoittunut 1920— ja 1930-lukujen aitosuomalaisuuteen — kuten (ehkä) tapahtui jois-

sain suhteissa noina vuosikymmeninä sosiaalis-tuneelle Kekkoselle.

Oman kohortin häviämisen kautta selittynee myös Paasikiven suhteellinen yksinäisyys — aika ja halu pitkään keskustella yöpäiväkirjansa kanssa. Vain aniharva kykeni enää »diskuteeraamaan» ja väittelemään 1800-luvun realismista, edistyksestä tai oikeuskäsityksistä omakohtaisella aatteellisella innostuksella. Intellektuaalihistoriallinen perspektiivi antaa kuitenkin mahdollisuuksia myös sodanjälkeisen vaihtoehtokeskustelun rekonstruointiin.

Nyt julkaistut päiväkirjat vain vihjaavat Paasikiven osin lämpimiinkin yhteyksiin »uusdemokraatti», professori Yrjö Ruudun, kanssa. Tämä lukeutui myös myöhempään »sortokausikohorttiin» ja häntä voidaan pitää intellektuaalihistoriallisesti ei-porvarillisen Suomen paralleelina Paasikivelle. Ruutu jakoi vanhana itsenäisyyshenkilönä ja jääkäriä sekä kansalliseen valtiososialismiin uskovana teoreetikkona kansallisvaltion rakentamisen ongelman Paasikiven kanssa. Samoin hän kehitti kansainvälisen politiikan teoriaa juuri Suomen kaltaisten pikkuvaltioiden — suurvaltopoliittisten objektien tai »punnusten» — kannalta. Jo itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten aikana Ruutu kehitti teoriaa 'kansainvälisestä' rationaalisesti perusteltujen ja legitiimien valtiosuhteiden käsitteiden kautta. Nämä intressit olivat ideaalimaailmassa rakennettavissa »alhaaltapäin». Käsitteellinen maailmankuva oli lähellä Paasikiveä, vaikka Ruudun historismi olikin energeettistä alkuperää. Ei olekaan ihme, että miehet kohtasivat niin sanotuisissa rauhanoppositiokeskusteluissa tai etsivät sodan jälkeen suurvaltopoliittikan vastarintapotentiaaleja erilaisista pikkuvaltiorationaalisuuksista. Miehä yhdisti Suomen valtioeliitissä harvinainen realismi ja legalismin kritiikki — mikä yhdistyi Suomen kohtalon pohdiskeluun: mikä oli/on Venäjän/Neuvostoliiton intressi Suomen suhteen? Yhteinen perspektiivi kansainväliseen oikeuteen ja Yhdistyneisiin kansakuntiin rakentui suurvaltakonsensuksen historiasta ja Kansainliittokynnismistä käsin: YK:ssakin oli enemmän blokkikulissia kuin rauhaneettistä historiallista pyrkimystä.

Mutta mikä näitä kahta erotti ja onko Ruutu jälkiviisaasti poissa ainakin ykkösosasta pääministeri-presidentin päiväkirjaa? Ruudun maail-

mankuva keskittyi toisiin 1800-luvun teksteihin kuin Paasikivellä. Ruudun aktiivi sosiologia, sosialismi ja tietty valistusrationismi muuttuivat Paasikivenkin mielessä utopismiksi edellisen vallittua leirinsä »uusdemokraattien» riveissä? Ruudulle sodanjälkeinen kriisi oli kokonaisvaltaisempi — ei ollut enää varaa palata epävarmoinhin kapitalistisiin järjestelmiin — aina siinä määrin, että paasikiviläiset historiallisen realismin varoitukset alkoivat soida ja ruutulainen »kolmas tie» alkoi kuulostaa vaaralliselta hahattelulta? Ruudulle yhteiskunnallinen toiminta jäsenyi valistus-evoluution traditiossa politiikan merkittävä välttämätöntä siirtymistä vanhasta uuteen, edistystä aina kansainvälisiä suhteita myöten. Vaikka Paasikivikin päätty tarkkanäköiseen poliittisen muutoksen huomiointiin, se ei — varsinkaan kansainvälisessä katsannossa — ole tervetullut: »... Poliitikassa on aina paras, että ei tapahdu muutoksia...». Tämän lajin konservatiivisuus ja/tai valtioneturationaalisuus ei tietenkään jäänyt pelkkään poliittiseen »modus vivendiin» suomalaisen kulttuurioikeiston tapaan.

Paasikiven politiikan jousto ja oveluus

Vaikka Paasikiven poliittista etenemistapaa voikin luonnehtia joiltain osin yksidimensionaaliseksi, empatian puuttuessa yhteiskunnallisen sosiologian ja vasemmiston suunnassa, ei samaa voi sanoa hänen (omiin premisseihinsä perustuvan) toimintastrategiansa keinovalikoimasta ja kiinnostuksen kohteista. Päiväkirjat monipuolistavat kuvaa hegemonisen blokin rakentamisen taktiikasta ja psykologiasta ja kansallisen-kansainvälisen vuorovaikutuksesta. Paasikivi sai linjauksistaan »hänenlaistaan» selvästi piristäviä »hatunnostoja» myös kansainvälisesti — aina huippujournalisteja ja englantilaista Bevinia myöten. Sefton Delmer (Daily Express, 24. 5. 1948): »Kuten huomaatte, en käytäkään tällä viikolla hattua. Olen ottanut sen päästäni tervehtiäkseni sodanjälkeisen Euroopan taitavinta poliitikkoa, Suomen presidentti Paasikiveä.»

Muistiinpanoistakin voi huomata Paasikiven tavat solmia yhteyksiä länteen valvontakomission ohi. Tämä vuorovaikutus oli laajempaa kuin pohjoismaisen poliittisen suvereniteetin vakuuttelua. Paasikivi kykeni osaltaan juuri läntisellä luottopoliitikalla turvaamaan maan taloudellis-

ta ja poliittista jälleenrakennusta. Samalla tavalla tekstit monipuolistavat tietoja kansallisen itsetunnon »kittaamisesta». Esimerkiksi ulospäin näytävä ja päiväkirjoissa jopa punktuaalinen kulttuurielämän »puhdistus» uusien kasvojen avulla oli konstruoitu huolellisesti, varovaisen taitavasti — Paasikiven samalla huolehtiessa sen kohteista. Sotasyyllisyyskysymyksen hoito tapahtui pitkälle samalla metodilla: siitäkin tuli »mitat täyttävä» näyttö, mistä huolehtiminen vei suuresti Paasikiven poliittista aikaa. Taustalla ollut Paasikivi ei kuitenkaan joutunut samalla tavalla kuin »syyllisyyspolemiikin» tullessa ollut ministeri Kekkonen myöhemmin traumaattis-ideologisen kritiikin hampaisiin.

Tärkeää lisävaloa maamme historia saa entisen presidentin muisteloista myös YVA-sopimuksen kypsyminen prosessin osalta. Paasikivikään ei luottamuspolitiikan rakentamisessaan edennyt mitenkään deterministisesti tähän suhteiden nimenomaiseen muotoon — vaikka esimerkiksi Mannerheim ennakoikin sopimusta jo vuonna 1945. Prosessi oli äärimmäisen vaikea, täynnä epäluuloja ja Paasikivi kävi paininsa sekä suhteessa Kremliin että eduskuntaan (legalistisine ideologeineen). Sopimuksen allekirjoittaminenkaan ei vielä »hautajaistunnelmineen» laukaisut poliittista ilmapiiriä — minkä »lataus» osaksi säilyi 1960-luvulle saakka. Toisaalta, Paasikivi osoitti poliittista joustavuutta sopimuksen neuvotteluissa, muun muassa argumentoiden Terijoen hallituksen (Kuusisen ja Molotovin allekirjoittamalla) sopimuksella ja sen turvallisuusintressimuotoilulla. Myös kylmän ja »riettaan» suurvaltapolitiikan suhdanteet hän halusi useissa yhteyksissä tulkita/muuttaa pikkuvaltioiden tueksi. Näin esimerkiksi Tšekkoslovakian muuttuessa kansandemokratiaksi: hän halusi koota kansainvälisen epäluulon ja tapahtumien kritiikin solidaarisuudeksi suomalaisia kohtaan.

Vastaavasti Paasikivi kykeni myös sisäpolitiikassaan suhdanteiden vaatimaan joustavuuteen — mikä rikkoi monessa suhteessa liberalististen talousoppien ja puoluekonservatiivisuuden rajoja. Vaikka Paasikivi jo ennen toista maailmansotaa halusikin relativisoida taloudellisen liberalismiin oppeja esimerkiksi »yhteiskuntataloudellisen tasapainotilan» perspektiivistä ja arvioi talouselämän merkitystä yleisen kansallisen hyödyn kannalta, hän suhtautui vielä tuolloin sangen

kyynisesti taloudelliseen valtiointerventionismin eri muodoissaan eikä monessakaan suhteessa mieltänyt taloutta politiikkana.

Toisen maailmansodan jälkeen perustusko porvarilliseen työnjakoon säilyy: »Poliittisten asioiden vuoksi en ole ehtinyt riittävästi syventyä taloudellisiin kysymyksiin.» Mutta tähän liittyy monimielinen ja eksplikoitu ajatus taloudellisen ja poliittisen epävarmuuden karttamisesta. Ja samalla hän oli valmis laajentamaan suomalaista keskustelua suomalaisittain »radikaaleille» pohjoismaisille urille ja harkitsemaan »joidenkin alojen» sosialisointia paineiden edessä. Eikä tässä kaikki, hän halusi tutkituttaa sosialisoinnin tuloksia ja tarjosi talouspoliittiseen keskusteluun (ja eritoten entiselle puolueelleen Kokoomukselle) Keynesin oppeja.

Paasikivi ei luottanut enää kokoomuksen henkisiin voimiin ja poliittiseen ratkaisukykyyn, vaan puolue oli Paasikiven mielestä ollut mukana provosoimassa poliittisia suhdanteita. Kokoomus ei osannut tehtävänsä »yhteiskuntaa säilyttävänä puolueena». Päiväkirjojen yksi keskeinen strateginen anti liittyykin Paasikiven arvioon sosiaalidemokraateista, jotka sodan jälkeen hyvin sopivat hänen 'kansallinen'-kategoriaansa (1948): »Tärkein tekijä Suomen tulevaisuuden turvaamiseksi on sosiaalidemokraattisella puolueella. Heidän voimansa lisääntymisestä riippuu maamme kohtalo. Kokoomus- ym. puolueet ovat toisarvoisia.» Fagerholmin ja Paasikiven vuorovaikutus saikin poliittisesti tuloksellisia muotoja. Jo vuonna 1946 Paasikivi oli konkreettisesti mukana jopa SAK:n valtataistelun kulisseissa, suostuttelemassa Henkisen työn tekijän järjestöä SAK:n jäseneksi tukemaan sosiaalidemokraattien enemmistöä. Paasikivi arvioi keskeisten porvarillisten voimien ajautuneen sivuun muuttuneesta maan rakentamisen kielestä, kieltäneen uudet politiikan rakenteet. Kun taas sosiaalidemokraatit sisäisestä kamppailustaan huolimatta olivat vammattomampia, illuusiottomampia ja mikä myös tärkeätä, toimivat kommunistien kanssa sekä kulttuurisesti että sosiaalisesti samalla kentällä.

Tällaisen, jonkinlaisen sosiaalivaltiotietoisuuden, lisäksi Paasikivi hallitsi laajemminkin maan ideologista kokonaisuutta. Heti sodan jälkeen hän asetti tietoisien tavoitteen (ja samalla kansaa kokoavan myytin) sotakorvausten ja jälleenra-

kennuksen tuolla puolen seuraavasta sovituksesta ja hyvinvoinnista. Ja toiseksi, esimerkiksi erilaisissa konkreettisissa kysymyksissä Paasikivi suhtautui positiivisesti suomenruotsalaisten ongelmiin. Tähän sisältyi ideologinen viesti ja intressi: suomenruotsalaiset olivat lähihistoriassakin osoittaneet, minkälainen hyöty heidän henkisestä yhteydestään pohjoismaihin ja länteen oli koko Suomen identiteetille ja itsenäisyydelle.

Ehkä tämä henkinen yhteys ei ole vielä kukaan minnekään. Esimerkiksi Jörn Donnerin tuore päiväkirjatulkinta kertonee tästä. Ja samalla suorasukaisesti osoittaa, kuinka nykypäivän kosmopoliitti yleistää historiaansa, paasikiveään — Paasikiveä, joka oman aikansa kosmopoliittina konkretisoi realistista teoriaansa Suomeen:

»Paasikivi var bra på att lära sig av historien. Av historien Paasikivi kan man lära. Han var en patriot som var med om att rädda sitt fosterland. Armenierna hade aldrig en Paasikivi, inte tjeckerna heller, många andra folk icke att glömma» (Donner 1986).

LÄHTEET

Aitamurto, Aarno: Reaalipoliitikko ja ennakkoluuloinen vanha herra? *Kommunisti* 3/1986.

Apunen, Osmo: *Kansallinen realismi ja puolueettomuus Suomen ulkopoliittisina valintoina. Tutkimus Suomen ulkopoliittisen toimintaohjelman rakenteesta ja funktioista. I osa: Paasikiven linja*. Tampereen yliopisto. Poliitikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 28/1972.

Blomstedt, Yrjö & Klinge, Matti (toim.): *J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944—1956. Ensimmäinen osa 28. 6. 1944—24. 4. 1949*. Juva 1985.

Donner, Jörn: Paasikivis linje — igår och idag. (Kommentarer). *Nya Argus* Nr 3/1986.

Huldén, Anders: Paasikivi speglad i sitt arkiv. *Nya Argus* Nr 1—2/1986.

Paakkunainen, Kari: *Demokratia, tiede, kansanvalistus. Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoria 1935—1985*. Jyväskylä 1985.

Paasikiven linja I—II. Porvoo 1962.

Paasikivi, J. K.: *Muistelmia sortovuosilta I—II*. Porvoo 1957.

Palonen, Kari: *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890—1933. Commentationes Scientiarum Socialium 28/1985*. Helsinki 1985.

Meinecke, Friedrich: *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte. Werke I*. München & Oldenbourg 1960.

Soikkanen, Timo: Paasikiven päiväkirjojen vastaanotto — historiantutkijoiden, sanomalehtimiesten ja poliitikkojen dialogi. *Ulkopolitiikka* 1/1985.

Sorsa, Kalevi: Paasikivi ei järkähdä. *Suomen Sosialidemokraatti* 3. 12. 1985.

Väyrynen, Raimo: Realismi ja ideologia Paasikiven ajattelussa. *Suomen Sosialidemokraatti* 27. 11. 1985.